

authors have suggested that at this stage the worldwide information civilization has appeared and is developing, noosphere grows into infonoosphere – the global information space, and the concept of information gains a categorial status for philosophy of education.

Regarding the fact that semantic and structural content of the term “information educational environment” is technological in nature, a concept of “information and developmental environment” has been detailed.

Key words: *environment, area, educational environment, developmental environment, educational and developmental environment, environmental approach, information and developmental environment.*

УДК 371.32:811.161.2+37(09)

Лариса Кушнірова

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка
ORCID ID 0000-0002-6897-1829

ПОРАДИ В. МАСАЛЬСЬКОГО ЩОДО НАВЧАННЯ ФОНЕТИКИ, БУДОВИ СЛОВА, ПРАВОПИСУ, ПРИЩЕПЛЕННЯ УЧНЯМ ОРФОЕПІЧНИХ ТА ОРФОГРАФІЧНИХ НАВИЧОК

Мета статті – розглянути методичні поради відомого вітчизняного вченого-філолога і педагога В. Масальського щодо навчання фонетики, будови слова, правопису, прищеплення учням орфоепічних та орфографічних навичок на уроках української мови в середній школі.

Науковець вважає, що в умовах викладання двох східнослов'янських мов вивчення фонетики української та російської мов створює в учнів основу для свідомого оволодіння нормами літературної вимови. Методист радить з'ясовувати високі якості звукової системи цих мов – їх милозвучність. Щоб закласти за допомогою вивчення фонетики міцну основу орфографічної грамотності учнів, потрібне добре засвоєння фонетичних і правописних закономірностей. Уміння визначати склад слова важливе для успішного засвоєння орфографії. Доведено, що поради вченого не втрачають цінності й сьогодні.

Ключові слова: *навчання фонетики, будови слова, правопису на уроках української мови, звук, милозвучність, формування орфоепічних та орфографічних навичок, свідоме оволодіння нормами літературної мови.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах, відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, з урахуванням Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, завдання освітньої галузі в середній і вищій школі полягає в подальшому розвитку базових лексичних, граматичних, культуромовних, стилістичних, орфоепічних, правописних умінь і навичок учнів на основі узагальнення й поглиблення знань про мову як суспільне явище, а також вироблення комунікативних умінь і навичок ефективного спілкування в різних життєвих ситуаціях [3; 4]. Витоки сучасних підходів до навчання учнів української

мови можна простежити в працях С. Чавдарова, В. Масальського, В. Сухомлинського та інших учених.

Аналіз актуальних досліджень. Навчальні стратегії мають ґрунтуватися на положеннях когнітивної й комунікативної методики навчання мови в середній та вищій школі. Комунікативна методика спирається на загальні закономірності навчання української та інших мов – постійну увагу до матерії мови, її звукової системи; оцінку виражальних можливостей рідної мови; розвиток мовного чуття, дару слова; випереджальний розвиток усного мовлення; залежність мовленнєвих умінь і навичок від знання граматики та словникового складу мови. Під когнітивною методикою навчання української мови розуміють сукупність взаємопов'язаних та взаємозумовлених способів і засобів опанування мовних одиниць як основи пізнання й формування концептуальної та мовної картин світу і певного результату створення образу світу в уяві кожного учня [9].

У чинних програмах і підручниках рідної мови є розділ «Фонетика. Орфоепія. Графіка. Орфографія», де вивчаються відомості про звуки, знаки письма, правила вимови і правопису. Видатний український лінгводидакт О. Біляєв, один із учнів В. Масальського, відзначає, що відомості з фонетики мають забезпечити правильний підхід до розуміння учнями звукової сторони мови і її відношення до письма. Важливим у процесі вивчення фонетики є усне мовлення вчителя й учнів. Треба послідовно долати типові недоліки, що довго вкорінювалися в навчанні фонетики. «Йдеться не лише про порушення вимови звуків та їх сполучень, уживання неправильного наголосу в словах, а головне – відсутність належної опори занять з фонетики на усне мовлення. Саме фонетика володіє значними потенційними можливостями піднесення культури мовлення в школі. Відповідно до сучасних вимог мовленнєвої діяльності слід широко практикувати аудіювання (сприймання усного мовлення та адекватне його відтворення), говоріння, усвідомлене читання текстів різних видів і жанрів і, зрештою, грамотне письмо (у зв'язку з вивченням орфографічних правил). За цієї умови можна досягти належних успіхів у навчанні рідної мови взагалі і фонетики зокрема» [1, 127–128].

О. Біляєв зазначає, що почасти в 50-і роки двадцятого століття і головним чином у наступні десятиліття у зв'язку з настановами методики на розвиток усного й писемного мовлення учнів правопис відступає на задній план; це призводить до зниження грамотності школярів [1, 145]. У наш час, в умовах переходу на новий зміст навчання мови в школі, коли поставлено вимогу поряд із розвитком мовлення приділяти належну увагу граматиці і правопису, відновлено заняття з правопису, зокрема орфографії, у повному обсязі.

Учні, наприклад, знайомляться з основними принципами української орфографії. Якщо написання слова точно відображає його вимову, звучання та сприймання, то вважається, що це слово пишеться за фонетичним

принципом. Коли розбіжності у вимові й написанні пов'язані зі знанням будови слова, це означає, що слово пишеться за морфологічним принципом. Якщо написання, яке не збігається з вимовою, не можна пояснити морфологічною будовою, це означає, що слово пишеться відповідно до традиційного принципу. Коли написання слова залежить від того, що це слово означає, то вважають, що воно пишеться за смислорозрізнявальним, семантичним або диференціальним принципом [2, 25–26].

Дослідження і здобутки українських науковців минулого створили підґрунтя для сучасних розробок, програм і рекомендацій. Багато цінного містить спадщина відомого вітчизняного вченого-філолога і педагога В. Масальського (1896 – 1979).

Мета статті – розглянути методичні поради В. Масальського щодо навчання фонетики, будови слова, правопису, прищеплення учням орфоепічних та орфографічних навичок на уроках української мови в середній школі.

Методи дослідження: аналіз наукових праць, методичних рекомендацій, підручників і посібників, вивчення освітніх документів, навчальних програм.

Виклад основного матеріалу. Проблему прищеплення учням орфоепічних та орфографічних навичок на уроках української мови в середній школі В. Масальський досліджує в низці праць, у тому числі в монографії «Питання методики граматики, правопису, розвитку мови учнів» (1953).

Як зауважує В. Масальський, те, що в 1951 році програма з української мови для середньої школи починалася розділом «Елементарні відомості з синтаксису і пунктуації», дало можливість переглянути й дещо поширити елементарні відомості про речення, потрібні учням для подальшого вивчення морфології. Науковець зазначає: не ускладнюючи програми з граматики для V класу, поділяючи речення тільки на такі найпростіші групи, як розповідні, питальні, окличні, беручи до уваги зміст кожного з таких речень у конкретному вживанні, вчимо учнів правильно й виразно читати речення, писати його з додержанням відповідної пунктуації.

«Не можна дати учням у V класі поняття про речення та його функції в живій мові поза поняттям про смисловий наголос, поза інтонаційною стороною висловлювання». У зв'язній мові «виділяються слова, що їх вимовляємо з більшою силою голосу, також підвищенням і зниженням його. Так окреслюються логічні центри в реченнях. Крім того, кожне висловлювання має своє певне тональне забарвлення, передаючи в одних випадках захоплення, піднесення, в інших – ліризм, бадьорість, рішучість тощо» [7, 38].

Професор В. Масальський підкреслює важливість паралельного опрацювання в методиці викладання слов'янських мов питань про мову (мовлення) учнів [5].

У тогочасних умовах паралельного викладання двох східнослов'янських мов вивчення фонетики української та російської мов, як відмічає науковець, створювало в учнів основу для свідомого оволодіння нормами літературної вимови. Так, чітке вирізнявання звуку в загальноживаних словах при відповідному доборі та зіставленні прикладів виявляло школярам практичне значення правильної, виразної вимови. Наприклад, порівн.: 1) сила – села, дім – дим; 2) груба – група; 3) галка – галька. Учні бачили, що навіть тверді і співвідносні їм м'які звуки можуть часом допомагати розрізняти значення слів. Мовлення дітей розвивають аналогічні вправи, що показують важливе значення наголосу в словах. Наприклад, у словах *руки – руки, села – села*, де перше слово в кожній парі має наголошений другий склад, а інше слово – наголошений перший склад. Корисність таких вправ полягає в логічному підведенні учнів до більш свідомого засвоєння правильної літературної вимови. Учений констатує, що на цих питаннях не можна не спинити уваги дітей при вивченні близькоспоріднених мов.

Науковець турбується про прищеплення школярам орфоепічних та орфографічних навичок, зокрема, наводить приклади матеріалу для спостережень, аналізу вимови й правопису слів. В українській мові, при однаковому накресленні першого складу, розрізняють вимову ненаголошених і наголошених [е], [и]: село (Н. в., одн.) – села (Н. в., множ.); у російській – при різному правописі слів цього ряду спостерігають і неоднакову вимову: село – сёла; порівн.: оглушення (учений уживає термін «приглушення») в обох мовах дзвінких перед глухими (легкий – легенький в українській мові; лёгкий – легонько в російській) та навпаки – дзвінку вимову глухого перед дзвінким (наприклад, слово *боротьба* в українській мові; особливості вимови в українській та російській мовах ненаголошеного *о* (*о* в українській мові, *a* в російській), приголосного *г* в українській мові як протяжного і в російській як проривного та ін.

Вимовні помилки поділяються на дві групи: фонемні й акцентні помилки. Фонемних помилок припускаються тоді, коли у слові змішують фонему (звуки) і вживання однієї фонему замість іншої змінює значення слова. Акцентні помилки пов'язані зі зміною відтінків фонем, які не впливають на значення слова. Під час навчання орфоепічних норм української літературної мови в умовах паралельного викладання двох східнослов'янських мов, двомовності слід пригадувати відповідні норми російської мови й порівнювати їх між собою. Такий метод ефективно допомагає засвоєнню норм вимови даних мов і запобігає багатьом вимовним помилкам.

Основними джерелами порушення учнями орфоепічних норм вважають місцевий діалект, графічне зображення слова, вплив іншої мови [8].

В. Масальський радить: перейшовши до опанування закономірностей вимови звуків у різних позиціях, сполученнях у слові, у

доступній формі учні за допомогою вчителя з'ясовують і високі якості звукової системи української та російської мов – їх милозвучність.

Цю роботу необхідно продовжувати в процесі навчання і, пізніше, на уроках літератури («літературного читання»), «при розгляді слів у реченнях, зокрема образної віршованої мови, учні під керівництвом учителя знайомляться з варіантами застосування асонансів, алітерацій у творах поетів минулого» і сучасних митців, «пояснюють роль даних прийомів у передачі змісту, спостерігають чергування твердих і м'яких приголосних, широке вживання сонорних звуків, а також ритмічність мови, створювану рухомістю наголосів у мові» [7, 39].

Слід зауважити, що в програмі ЗНО з української мови і літератури серед інших є розділ «Фонетика. Графіка. Орфоепія. Орфографія», перелік вимог до рівня підготовки учнів включає знання таких теоретико-літературних понять, як алітерація й асонанс [10].

Порада В. Масальського з'ясовувати високі якості звукової системи української мови – милозвучність – залишається актуальною. У сучасній науковій літературі милозвучність (евфонія) має два значення: 1) добре, приємне, з погляду фонетичних і лексико-стилістичних норм певної мови, звучання окремих мовних елементів – звукосполучень, слів і словосполучень; 2) звукові засоби підсилення виразності мови художнього твору внаслідок досягнення гармонійного добору звуків у тексті. Одна з найвидатніших фонетистів України Н. Тоцька вводить в обіг терміни *власне милозвучність*, або *просто милозвучність* (для першого значення) і *співзвучність* (для другого значення). Н. Тоцька вважає, «що милозвучність української мови забезпечує передусім гучність, яка має різноманітні виявлення: виразна повнозвучна вимова голосних і приголосних у сильних і слабких позиціях, порівняно невелика кількість збігів кількох приголосних, плавна акцентно-ритмічна структура слова, наспівна мелодика тощо» [11, 39].

Під час вивчення фонетики української та російської мов, як відмічає вчений, паралельно із засвоєнням орфоепічних норм кожної з них проводиться й розмежування деяких їх буквених позначень. На думку науковця, доцільними вправами тут є читання й запис слів зі знаками та словосполученнями: *е – э; є – е; і, ї – и; у – ы; йо, ьо – ё*. Вивчення фонетики вищезгаданих мов допомагає встановити співвідношення в них між вимовою і правописом, що в першу чергу потрібно для опанування орфографії. В. Масальський зауважує, що з цього погляду дуже важливими темами фонетики є ненаголошені голосні, сумнівні приголосні, адже добре освоєння даного матеріалу має застерегти учнів від помилок. Учений відмічає, що в низці випадків школярі переконуються: правопис допомагає розрізняти зміст слів (порівн. у російській та українській мовах: кон – конь; кін – кінь; лез – лес; ліз – ліс; плод – плот; плід – пліт; род – рот).

У тих випадках, коли орфоепічні норми підтримуються орфографічними, учні легко їх засвоюють. Учителеві лише слід наголосити, що ті чи інші звуки або звукосполучення вимовляються відповідно до їх написання, а основну увагу звернути на засвоєння правил правопису. У випадках розбіжності між вищезгаданими нормами доводиться багато працювати як над прищепленням навичок правильної вимови тих чи інших звуків, так і над вивченням правил правопису.

Цінною є порада В. Масальського: щоб закласти за допомогою вивчення фонетики міцну основу орфографічної грамотності учнів, «потрібні не епізодичні спостереження над звуком і буквою в мові, а добре засвоєння основних, найважливіших фонетичних законів – чергування голосних, приголосних як цілком певних фонетичних закономірностей, що на них будуються граматичні та правописні правила» [7, 40].

Науковець підкреслює необхідність свідомого, а не механічного засвоєння матеріалу з орфоепії та орфографії, нагадує, що слід пам'ятати: класифікація звуків мови має лише допоміжне значення. Обсяг знань, перелік умінь і навичок визначається відповідною програмою з української мови для школи. Потрібне досконале вивчення основних фонетичних і правописних закономірностей (звуки голосні, приголосні, дзвінки, глухі, шиплячі).

Підбиваючи підсумки своїх досліджень, професор В. Масальський говорить, що «робота з фонетики в середній школі сприяє і смислового аналізу слова та має цілком виразне практичне призначення: дати учням основи знань про звукову систему мови, прищепити їм орфоепічні та орфографічні навички» [7, 41]. Паралельне здійснювання цих завдань можливе лише на основі свідомого ставлення школярів до фактів вимови й письма та їх взаємостосунків, за умови подання учням у простішій формі елементарних теоретичних відомостей з фонетики, притягаючи, де це доречно, а також у потрібній мірі, відповідні історичні довідки, що допомагають при розгляді голосних у споріднених мовах, приголосних звуків бачити шляхи розвитку сучасної системи позначення цих звуків на письмі. Це, як відмічає вчений, усталює одночасно навички орфоепії та орфографії.

Принципи науковості, систематичності й послідовності навчання, свідомості і активності навчання, доступності навчання (викладання), зв'язку теорії з практикою, наочності, міцності засвоєння знань, індивідуального підходу до учнів (урахування вікових та індивідуальних особливостей психічного розвитку дітей), виділені С. Чавдаровим і В. Масальським [8, 50–53], залишаються важливими в умовах компетентнісного підходу сучасної школи до мовного курсу.

Сучасна програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання реалізує низку підходів до навчання української мови: особистісний, психологічний, системно-лінгвістичний,

комунікативно-діяльнісний та ін. «Дотримання психолінгвістичного підходу допомагає врахувати своєрідність навчання предмета в школах з російською мовою навчання, що реалізується передусім у меті, завданнях, змісті курсу, доборі форм, методів навчання. Загальнодидактичний підхід передбачає врахування загальнодидактичних принципів навчання – науковості, доступності, системності й послідовності тощо» [4, 45].

У програмі для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою навчання велика увага приділяється опрацюванню норм сучасної української літературної мови. Фонетичні норми регламентують правильне вживання у мовленні звуків мови (чергування голосних і приголосних, подовження, уподібнення). Орфоепічні норми регулюють наголошування слів і вимову звуків; лексичні – уживання слів відповідно до їх значень, сполучуваність слів. Граматичні (морфологічні й синтаксичні) норми визначають форми слів, регулюють побудову словосполучень і речень; орфографічні – написання слів; пунктуаційні – вживання розділових знаків. «Особливу увагу приділено нормам, які найчастіше порушуються (зокрема під впливом інтерференції) й істотно впливають на якість мовлення, рівень мовленнєвої культури учнів» [4, 50].

Безперечно, орфографія та орфоепія – дві рівноправні й міцно зв'язані між собою сторони літературної мови. Як неграмотне письмо ускладнює читання й розуміння написаного, так і неправильна вимова стає на перешкоді розумінню сказаного. Учні вчать літературної вимови на зразках мовлення вчителя, тому педагог повинен ставитися до своєї вимови максимально відповідально.

Український правопис ґрунтується, в основному, на двох принципах: морфологічному і фонетичному. Морфологічний принцип – це принцип написання слів відповідно до правил словотвору та словозміни. Багато правописних норм прямо спирається на усвідомлення складу слова.

Як відомо, протягом тривалого часу до морфології, крім частин мови, включали словотвір, проте згодом від цього відмовилися, оскільки, на відміну від морфології, що вивчає зміну слова, у словотворі розглядаються способи творення слів. Будову слова і словотвір довго вивчали поряд, в органічному зв'язку. В. Масальський зауважує, що розділи «Морфологія» та «Синтаксис» виявляють учням провідне значення граматики в мові, радить приділяти показу цього особливу увагу. Там, де це природно пов'язується з граматичним вивченням слова, але не змішуючи лексичних і граматичних значень і не підмінюючи вивчення одного другим, поширюються знання школярів і про словниковий склад мови. Наприклад, у V класі корисною є подача учням у короткій бесіді до теми «Словотвір» потрібних відомостей про багатство словника близькоспоріднених мов, зокрема їх синонімів, про вживання деяких слів у переносному значенні (з ілюстрацією помірною кількістю доступних учням прикладів із творів

літератури за програмою); про стійкість основного лексичного фонду в мові й удосконалення лексики, зникання окремих слів і появу нових та зміну значення деяких з них (наприклад, *перо*), засвоєння окремих слів з інших мов і про основний шлях самобутнього розвитку лексики близькоспоріднених мов, їх словотвір.

Навчання будови слова починається в молодших класах і продовжується в середній школі. Вивчаючи склад слова й частини мови, учні довідуються, яка багата українська мова на різноманітні і гнучкі форми слів, засвоюють ці форми та навчаються користуватися ними для передачі найтонших нюансів думок і почуттів. Школярі навчаються правильно визначати складові частини слова, що сприяє свідомому й міцному засвоєнню правопису слів із голосними і приголосними в коренях, правопису префіксів і суфіксів.

Опановуючи закономірності в будові слів української мови, діти вчаться розуміти життя слова, глибше усвідомлювати значення багатьох слів і тим самим розширюють і збагачують свою лексику. Вивчення складу слова і частин мови дає вчителю достатньо можливостей для організації роботи з розвитку мовлення учнів, словникової роботи.

На думку вченого, тема «Склад слова» є однією з найважливіших у курсі морфології, адже вміння швидко визначати склад слова потрібне для успішного засвоєння граматичних законів словотвору та словозміни основних частин мови, а надто орфографії. Тому, як показують дослідження, при вивченні частин мови та їх правопису часто практикуються вправи на аналіз складу слова, виділення кореня, суфіксів, префіксів, добір споріднених слів. Науковець наголошує на особливому значенні добору та організації матеріалу в такій роботі.

В. Масальський дає вчителям низку порад:

- слід керуватися в доборі вправ на групування споріднених слів насамперед вимогою озброїти учнів правописними навичками, знанням граматики, розвиваючи в той же час на цій основі мовлення учнів;
- не можна захоплюватися елементарним накопиченням споріднених слів, що нічого не дає для навчання граматики, орфографії, розвитку мовлення дітей;
- використовуючи, де цього вимагає матеріал, історичні довідки для пояснення давніх коренів, не можна сподіватися, що самі учні, без допомоги вчителя, можуть розібратися в етимологічній спорідненості далеких за своїм значенням слів.

«Основним завданням є навчити учнів добре орієнтуватися саме в існуючому в мові граматичному складі слова», а «основним дидактичним матеріалом у цих вправах мають бути слова, найпоширеніші в нашій мовній практиці, а не якісь рідкісні слова» [7, 42].

Учений акцентує увагу на тому, що курс мови в середній школі чітко визначений державною програмою, і зміст її не дозволяє підмінювати вивчення граматики, правопису, лексичного складу літературної мови будь-якою працею, що виходить за межі середньої школи.

Щоб попередити помилки у визначенні коренів слів і доборі спільнокореневих слів, учням треба давати такі усні й письмові вправи, при виконанні яких діти мусять виходити не лише з зовнішнього, звукового оформлення слова, а і з його лексичного значення. Корисні, наприклад, такі вправи: 1) учні знаходять корінь кожного даного слова і з'ясовують його значення (*порадник, радість; заплачу* – слово з наголосом на другому складі, *заплачу* – слово з наголосом на третьому складі); 2) визначають корені в даних парах слів і доводять, що ці пари слів мають різні корені (море, морити; гора, горіння); 3) подані вчителем слова учні вводять у складені ними речення (радити, радіти; малюнок, малюк); 4) добирають до даних учителем слів (боронити, боронувати, боротися) споріднені слова і записують їх у три колонки [8].

Науковець нагадує, що різні префікси надають слову відмінних значень, і саме це слід розкрити у зв'язку з вивченням складу слова, як і значення суфіксів. Більш детальна інформація про суфікси надається під час вивчення частин мови. В. Масальський наводить найпростіші, на його думку, приклади, які виявляють роль префіксів: *підійти* (до чогось) – рух до чогось; *відійти* – віддалення від чогось; *зійти* – рух згори вниз та навпаки – знизу вгору; порівн. народну пісню: «Ой, зійди, зійди, ясний місяцю...» та ін.

Аналіз учнями будови слова ефективний, коли проводиться на поступово ускладнюваному матеріалі, що розвиває мовлення і зміцнює правописні навички.

Ураховуючи умови паралельного викладання близькоспоріднених мов, з метою усталення в учнів правописних навичок поряд із виявленням спільних для української та російської мов префіксів типу *записати* – *записать, описати* – *описать* за допомогою вправ на групування та вживання слів із префіксами *з-* – *с-*, *роз-* – *рос-*, *роз-* – *рас-* (*збір* – *сбор; розпис* – *ропись; розписати* – *расписать*) і под. педагоги домагаються правильного написання учнями відповідних слів у кожній з цих мов.

У 50-і роки двадцятого століття була потреба в наукових дослідженнях шляхів історичного розвитку, взаємовпливу української та російської мов, докладнішій розробці методики їх паралельного навчання з метою озброєння викладачів умінням, підкреслюючи близькість цих мов, спираючись на спільне в них, у той же час досконало вивчити з учнями конкретну систему кожної з цих мов, відмінності правопису префіксів, коренів, суфіксів, закінчень [6].

У сучасній школі приділяється належна увага вивченню складу слова. Програма ЗНО з української мови містить розділ «Будова слова. Словотвір»,

де вказується, що учасники ЗНО повинні вміти відділяти закінчення слів від основи, членувати основу на значущі частини, розрізняти форми слова й спільнокореневі слова, правильно вживати їх у мовленні [10].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок.

В. Масальський доводить, що робота з фонетики, будови слова, правопису на уроках української мови в середній школі сприяє розвитку в учнів практичних навичок з мови, у першу чергу, орфоепічних та орфографічних навичок. Методичні поради науковця щодо прищеплення школярам цих навичок не втрачають цінності.

Проблеми навчання орфоєпії та орфографії, формування мовленнєвої компетентності в учнів залишаються актуальними.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біляєв О. М. Лінгводидактика рідної мови : навчально-методичний посібник / О. М. Біляєв. – К. : Генеза, 2005. – 180 с.
2. Голуб Н. Основні принципи української орфографії / Ніна Голуб // Дивослово. – 2016. – № 10. – С. 24–28.
3. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards/>.
4. Котусенко О. Методичні рекомендації щодо вивчення української мови в 5 – 11 класах загальноосвітніх навчальних закладів у 2016 – 2017 навчальному році з урахуванням змін у навчальних програмах / Олена Котусенко, Неллі Бондаренко, Валентина Новосьолова // Українська мова і література в школі. – 2016. – № 4. – С. 42–59.
5. Кушнірова Л. В. Дослідження В. І. Масальським зв'язків у галузі методики навчання слов'янських мов / Л. В. Кушнірова // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : збірник наукових праць / ред. кол. Мороз О. Г., Гузій Н. В. (відповідальні редактори) та інші. – Вип. 1 (11). – К. : НПУ, 2004. – С. 90–97.
6. Масальський В. І. Вивчення російської та української мов у середніх школах УРСР і завдання методики мови / В. І. Масальський. – К. : Вид-во Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка, 1955. – 129 с.
7. Масальський В. І. Питання методики граматики, правопису і розвитку мови учнів / В. І. Масальський. – К. : Рад. школа, 1953. – 136 с.
8. Методика викладання української мови в середній школі / за ред. С. Х. Чавдарова і В. І. Масальського. – К. : Рад. школа, 1962. – 372 с.
9. Пентиліук М. Актуальні проблеми української лінгводидактики в дослідженнях учених-методистів / Марія Пентиліук // Дивослово. – 2016. – № 9. – С. 2–5.
10. Програма зовнішнього незалежного оцінювання з української мови і літератури // Дивослово. – 2016. – № 7–8. – С. 13–17.
11. Тоцька Н. Засоби милозвучності української мови / Ніна Тоцька // Дивослово. – 2012. – № 12. – С. 38–42.

REFERENCES

1. Biliaiev, O. M. (2005). *Linhvodydaktyka ridnoi movy (Linguodidactics of the native language)*. Kyiv: Heneza.

2. Holub, N. B. (2016). Osnovni pryntsyipy ukrainskoi orfohrafii (Main principles of the Ukrainian orthography). *Dyvoslovo*, 10, 24–28.
3. Derzhavnyi standart bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity (National standard of basic and complete secondary education). Retrieved from: <http://www.mon.gov.ua/ua/often-requested/state-standards>.
4. Kotusenko, O., Bondarenko, N., Novosolova, V. (2016). Metodychni rekomendatsii shchodo vyvchennia ukrainskoi movy v klasakh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u 2016–2017 navchalnomu rotsi z urakhuvanniam zmin u navchalnykh prohramakh (Methodological recommendations on teaching Ukrainian language in the 5th – 11th grades of secondary schools in 2016 – 2017 academic year in accordance with the changes in the curriculum). *Ukrainska mova i literatura v shkoli*, 4, 42–59.
5. Kushnirova, L. V. (2004). Doslidzhennia V. I. Masalskym zviazkiv u haluzi metodyky navchannia slovianskykh mov (V. I. Masalskyi's research on the relations in the field of methods of teaching Slavonic languages). *Tvorcha osobystist uchytelia: problemy teorii i praktyky*, 1(11), 90–97.
6. Masalskyi, V. I. (1995). *Vyvchennia rosiiskoi ta ukrainskoi mov u serednikh shkolakh URSR i zavdannia metodyky movy (Teaching Russian and Ukrainian languages in secondary schools in the USSR and the tasks of the methods of teaching language)*. Kyiv: Vyd-vo kyivskoho derzhavnoho universytetu im. T. Shevchenka.
7. Masalskyi, V. I. (1953). *Pytannia metodyky hramatyky pravopysu i rozvytku movy uchniv (Issues of methods of teaching grammar, spelling and students' language skills development)*. Kyiv: Radianska Shkola.
8. Chavdarov, S. H., Masalskyi, V. I. (1962). *Metodyka vykladannia ukrainskoi movy v serednii shkoli (Methods of teaching Ukrainian language in secondary school)*. Kyiv: Radianska Shkola.
9. Pentyliuk, M. (2016) Aktualni problemy ukrainskoi linhvodydaktyky v doslidzhenniakh uchenykh-metodystiv (Actual problems of the Ukrainian lingvodidactics in the researches of scholars-methodologists). *Dyvoslovo*, 9, 2–5.
10. Prohrama zovnishnoho nezalezhnoho otsiniuvannia z ukrainskoi movy i literatury (The program of the external independent testing in the Ukrainian language and literature) (2016). *Dyvoslovo*, 7–8, 13–17.
11. Totska, N. (2012). Zasoby mylozvuchnosti ukrainskoi movy (The means of euphony of the Ukrainian language). *Dyvoslovo*, 12, 38–42.

РЕЗЮМЕ

Кушнирова Лариса. Советы В. Масальского касательно обучения фонетике, составу слова, правописанию, формирования у учащихся орфоэпических и орфографических навыков.

Цель статьи – рассмотреть методические советы известного отечественного учёного-филолога и педагога В. Масальского касательно обучения фонетике, составу слова, правописанию, формирования у учащихся орфоэпических и орфографических навыков на уроках украинского языка в средней школе.

Учёный считает, что в условиях преподавания двух восточнославянских языков изучение фонетики украинского и русского языков создаёт у учащихся основу для сознательного овладения нормами литературного произношения. Методист советует истолковывать, осмысливать высокие качества звуковой системы этих языков – их благозвучие. Чтобы заложить с помощью изучения фонетики крепкую основу орфографической грамотности учащихся, необходимо хорошее усвоение фонетических и правописных закономерностей.

Умение определять состав слова важно для успешного усвоения орфографии. Доказано, что советы учёного не теряют ценности и сегодня.

Ключевые слова: обучение фонетике, составу слова, правописанию на уроках украинского языка, звук, благозвучие, формирование у учащихся орфоэпических и орфографических навыков, сознательное овладение нормами литературного языка.

SUMMARY

Kushnirova Larisa. V. Masalskyi's recommendations regarding teaching phonetics, word structure, orthography, forming orthoepic and orthographic skills.

The aim of the article is to review the methodological recommendations of the well-known national scientist-philologist and pedagogue V. Masalskyi regarding teaching phonetics, word structure, orthography, forming orthoepic and orthographic skills.

Research methods: analysis of scientific works, methodological recommendations, textbooks and manuals, learning of educational documents, curricula.

The famous Ukrainian linguodidact O. Belyaev, a follower of V. Masalskyi, notes that phonetics has a great potential for developing a speech culture.

According to V. Masalskyi, students cannot apprehend the concept of a sentence and its functions in speech without being acquainted with the notion of a logical stress beyond the intonational structure of the utterance that has its own sound characteristics.

The methodologist provides the examples from the orthoepy and orthography, the examples for the analysis of the word structure and the examples of the research material. The scholar notes that the concurrent teaching of the two East Slavic languages, namely Ukrainian and Russian languages, provides students with the ground for conscious acquisition of the norms of the standard language pronunciation. When starting learning the rules of pronouncing sounds in different positions in the word combinations, students, with the help of a teacher, find out the suprasegmental feature of these languages – the euphony. Such exercises should be also done later, at the lessons of literature, where students learn about the use of assonance and alliteration, observe the alternation of the consonants and the rhythm of speech, which is caused by the shift of stress.

Professor V. Masalskyi emphasizes on the fact that the thoroughly learnt phonetics and orthographic rules are necessary for creating a solid base of the orthographic competence of pupils via studying phonetics. Studying phonetics contributes to the semantic analysis of words and has a practical purpose: to give students a basic knowledge about the sound system of the language and to form the orthoepic and orthographic skills. The successful achievement of such goals is possible only providing for the conscious attitude of pupils towards the peculiarities of pronunciation and writing and their relationships under the condition of providing students with the necessary theoretical knowledge.

The ability to find the syllables is important for the successful learning of orthographic rules. The scientist's recommendations do not lose their value.

Key words: teaching phonetics, word structure and orthography at the lessons of the Ukrainian language, phoneme, euphonia, formation of orthoepic and orthographic skills, conscious acquisition of the norms of the standard language.